



e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2
(Kasım/November 2021)

Kur'ân Öğretiminde Ta'lim Usûlünün Yeri ve Önemi

The Place and Importance of Ta'lim Method in Teaching the Qur'ân

Bilal Atik

Dr. Öğr. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı

Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology,
Department of Qur'ân Reciting and Qir'at Science
Bolu/Turkey

bilalatik@ibu.edu.tr

orcid.org/0000-0001-6579-2617

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 31 Ağustos 2021

Date Received: 31 August 2021

Kabul Tarihi: 22 Ekim 2021

Date Accepted: 22 October 2021

Yayın Tarihi: 30 Kasım 2021

Date Published: 30 November 2021

Yayın Sezonu: Güz

Publication Season: Autumn

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.989332>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Atıf/Cite as

Atik, Bilal. "Kur'ân Öğretiminde Ta'lim Usûlünün Yeri ve Önemi". *Dergiabant* 9/2
(Kasım 2021), 674-689. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.989332>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Bolu,
14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Kur'ân Öğretiminde Ta'lîm Usûlünün Yeri ve Önemi

Öz

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın rahmet ve merhametinin bir yansıması olarak, Hâtemu'l- Enbiyâ Hz. Muhammed (s.a.v) vasıtasıyla insanlığa gönderilen son ilahi mesajdır. Bu açıdan bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm inanan bir mü'min için paha biçilmez bir hazine konumundadır. Çünkü Kur'ân insanoğlunu eşref-i mahluk mertebesine taşıyacak hakikatleri içeren hidayet rehberidir. Bu sebeple ilk nazil olduğu sahabe toplumundan başlamak üzere İslam Tarihi boyunca, Müslümanların nezdinde daima mukaddem olmuştur. Müslümanlar Kur'ân'ı her alanda hayat düsturu edindikleri gibi, konumuzla ilgisi bakımından, özellikle onun öğrenilmesi ve ezberlenmesi noktasında da üstün bir gayret içerisinde olmuşlardır. Bu makalede, Kur'ân öğretiminde, Hz. Peygamberden başlamak üzere takip edilen ta'lîm usulünün ne olduğundan ve bu usulün öneminden bahsedilecektir. Bu noktadan hareketle çalışmamızda; başarısı kanıtlanmış olan mezkûr yöntemin günümüzde, özellikle yüksek öğretimin lisans aşamasında nasıl uygulanabileceği üzerinde durulacaktır. Makalenin özellikle son kısmında, uzunca sayılabilecek bir tecrübeden hareketle, ta'lîm usulünün İlahiyat ve İslâmî İlimler Fakültelerindeki "Kur'ân Okuma ve Tecvîd" derslerinde de uygulanabilmesi noktasındaki gereklilikler, yöntem ve prensipler hususunda önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Qirâ'at, Ta'lîm, Semâ', 'Arz.

The Place and Importance of Ta'lîm Method in Teaching the Qur'ân

Abstract

Qur'ân is the divine message sent to humanity through the last prophet Muhammad, as a reflection of Allah's mercy. From this point of view, Qur'ân is an invaluable treasure for a believer. Because the Qur'ân is the guide of the right path that includes the truths that will carry mankind to the highest rank of creatures. For this reason, Qur'ân has been prioritized by Muslims in every field throughout the history of Islam, starting with the first Companions where it was revealed. From the point of view of our subject, just as Muslims kept the Qur'ân at the forefront in every field, they made great efforts especially to learn and memorize it. In this article, in the teaching of Qur'ân, starting with the Prophet followed, what is the teaching method "ta'lîm" and the importance of this method in teaching Qur'ân will be mentioned. From this point of view, it will be focused on how the method, which has been proven to be successful, can be used today, especially at the undergraduate education stage. Especially in the last part of the article, based from a long experience, suggestions will be made regarding the requirements, methods and principles for applying the teaching method "ta'lîm" in "Qur'ân Reading and Tajwîd " courses in Theology and Islamic Sciences Faculties.

Keywords: Qur'ân, Qirâ'at, Ta'lîm, Samâ', Presentation.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muallimi, vahyi insanlığa taşımakla görevlendirilmiş bir melek olan Hz. Cebrâîl'dir. Zira Peygamber (s.a.v.), vahyi ilk olarak ondan dinlemek (sema) suretiyle almıştır. Hatta bu dinleme esnasında, Hz. Peygamber'in vahyi kavramadaki telaşı ayetlere konu olmuş ve bu noktada kendisi teskin edilmiştir.¹ Diğer taraftan her yıl Ramazan

¹ bk. el-Kıyâme 75/16-19. Hz. Peygamber'in, bu ayetlerin inişinden sonra böyle bir telaşa kapılmadığı aktarılmıştır. bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Sûretu'l-Kıyâme", 75 (No. 4928).; Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dârul-Kutubî'l-İlmiyye, 1412/1991), "Salât" 148 (No. 848).

ayının son on gününde, Hz. Peygamber'in o zamana kadar inzâl olunan vahyi Hz. Cebrâil'den dinlemesi ve ona okuması şeklinde gerçekleşen ta'lim,² vahyin Hz. Peygamber'e aktarılmasında "semâ" yöntemiyle beraber, "arz" yönteminin de kullanıldığını ortaya koymaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere "semâ"; okunanı/anlatılanı dinleme yoluyla gerçekleşen bir öğretim metodudur. "Arz" yöntemi ise talebenin hocaya okuması ve hocanın bu okuyuşu dinleyerek tashih ve tasdik etmesi şeklinde gerçekleşen bir öğretim metodudur. 'Arz ve semâ' arasında bir fasıla bulunması mümkün olmakla beraber, her ikisini fasılasız olarak gerçekleştirmek de mümkündür ki buna da "edâ" yöntemi denilmektedir.³ Kur'ân ta'liminde şifahi öğretimin kapsamı altında değerlendirilebilecek olan 'arz ve semâ' yöntemlerinin, Cebrâil'in, Hz. Peygamber'e vahyi aktarması esnasında kullanılan metotlar olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân'ın ilk muallimi olarak Hz. Peygamber de vahyi yazıyla kaydettirmenin yanı sıra, müşâfehe cihetiyle bu iki yöntemi kullanarak sahabeye Kur'ân'ı ta'lim ettirmiştir.

Hz. Peygamber'in Kur'ân öğretimine çok önem verdiği bilinen bir husustur. "Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir"⁴ hadis-i şerifi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Daha en başta Mekke dönemindeki sıkıntılı süreçlerde gizli olarak Erkâm b. Ebu'l-Erkâm'ın evinde başlayan Kur'ân ta'liminin, hicretle beraber Mescid-i Nebevî'de kurumsallaştığı söylenebilir. "Mescidin yanına yapılan bir bölümde yatılı olarak kalan Ashâbu's-Suffe, esas olarak Kur'ân tahsil ediyorlardı."⁵ Bunun ötesinde Kur'ân ta'limi, sadece Mekke ve Medîne ile sınırlı kalmamış, henüz Hz. Peygamber hayatta iken Mu'az b. Cebel, Yemen'de Kur'ân mektebi kurması için görevlendirilmiştir. İlerleyen süreçte İslam'ın diğer beldelere yayılmasıyla beraber Basra, Kûfe ve Şam gibi şehirlerde sahabeden önde gelen kurra, geniş ders halkaları oluşturarak Kur'ân ta'limini gerçekleştirmişlerdir.⁶ Sahabeden sonra ilimlerin tedvininin başladığı tâbiûn döneminde de Kur'ân ta'limi hep birinci sırada yer almış, bu konuda eksiği olanların başka ilimlerle meşgul olması uygun görülmemiştir. Sonraki dönemlerde de çeşitli isimler altında tesis edilen ilim merkezlerinde Kur'ân eğitimi hep öncelenmiştir. Hatta Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde kaydettiği bilgilerden hareketle, mîlâdî 17. yüzyılda İstanbul'da toplam nüfusun yaklaşık onda birinin hafız olduğunu tahmin etmek mümkündür ki bu da Kur'ân öğrenimi ve hızına verilen önemin bir göstergesi olsa gerektir.⁷ Aynı ihtimamın bir yansıması olarak bugün ülkemizde Kur'ân öğretimi, en temel düzeyden akademik düzeye varıncaya kadar, üç farklı kurumun bünyesindeki, Kur'ân kursları, başta İmam-Hatip okulları olmak üzere ortaöğretim kurumları ve İlahiyat fakültelerinde yapılmaktadır. Biz bu makalede özellikle lisans düzeyinde, İlâhiyât fakültelerinde okutulan "Kur'ân Okuma ve Tecvîd" derslerinde ta'lim

² Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 7 (No. 4997). Mezkûr karşılıklı okumanın, Hz. Peygamber'in vefatından önceki Ramazan ayında iki defa gerçekleştiği rivayetlerde aktarılmıştır. Geniş bilgi için bk. Ziya Şen, "Arza ve Mahiyeti", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2015), 43-64.

³ Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn ve'l-ülûm*, thk. Ali Dahruc (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996), 1/127. Ayrıca bk. Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi* (İstanbul: İşaret Yay., 1990), 98; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları* (İstanbul: İfav Yay., 2013), 47.

⁴ Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 21 (No. 5027).

⁵ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 38.

⁶ İbnu'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye fi tabakâtî'l-kurrâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006), 1/535.

⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. S.A. Kahraman-Yüksel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 1/481.

usulünün uygulanması hususunu mercek altına almaya çalışacağız. Bu noktaya temel teşkil etmesi için çalışmamızda öncelikle, ta'lim usulünün mahiyeti ve uygulama biçimi konusundaki malumat serdedilecektir.

1. Kur'ân Öğretiminde Ta'lim Usûlü ve Uygulama Biçimi

'İlm kökünden, tef'îl vezninde masdar olan ta'lim kelimesi, sözlükte "birine bilgi öğretmek, ders vermek" anlamına gelmektedir.⁸ Hatta ta'lim kelimesinde, öğrenenin nefsinde, aklında bir iz oluşuncaya kadar öğretimi tekrarlama manası da vardır.⁹ Istılâhî olarak ta'lim kavramının, "bilgi aktarmak üzere ders vermek" manasına geldiği düşünüldüğünde, eğitim-öğretim faaliyetinin, öğretim ayağına taalluk ettiği söylenebilir. Ancak biz bu makalede mezkûr kavramı, Kur'ân öğretimine mahsus olarak takip edilen özel bir metodun adı olarak ele alacak ve kavramı bu hususi çerçevede değerlendireceğiz. Zira Kur'ân öğretiminde, "ta'lim usûlü" olarak gelenekte yer bulmuş olan bir eğitim metodu vardır. Bunun ötesinde ta'lim usûlü, lügatteki; "öğrenende iz bırakana kadar tekrarlama" manasına da uygun olarak, Kur'ân'ın okunuş kurallarını (Tecvîd), okuyucunun diline nakşetmek amacına mebni olarak, kısmen mübalağayı içeren bir okuma biçimi olarak da telakki edilmektedir.¹⁰ Bu durum, genel olarak "öğretim" anlamına gelen ta'lim kavramının, Kur'ân eğitimi söz konusu olduğunda hususî bir mana çerçevesine sahip kılınarak, "Kur'ân öğretiminde kullanılan özel bir metodun adı ve bu metod çerçevesinde gerçekleştirilen okuma biçimi" anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Ta'lim kavramıyla ilgili bu mana çerçevesinin, Tecvîd ilmi literatürüne mal olmamışsa da¹¹ Kur'ân öğretim usûlüne ilişkin yerleşik şifâhî bir kullanımın neticesi olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Kur'ân'ın doğru okunuş amacına yönelik bir ilim olarak tanımlanan tecvîd ilminin,¹² pratik neticeyi hedefleyen bir muhtevaya sahip olması, bu ilmin konularına ve/veya kavramlarına şifâhî boyutta yüklenen anlamların, teorik çerçeveyi aşan bir nitelik kazanmasına zemin hazırladığı söylenebilir.¹³ Ta'lim kavramına yüklediğimiz mezkûr anlam muvacehesini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Sonuç olarak ta'lim usûlünün, "Kur'ân öğretiminde takip edilen özel metodun adı ve bu metod çerçevesinde ortaya konulan okuma biçimi" anlamında kullanıldığını, makalemizde de ilgili kavramın bu çerçevede ele alınacağını evveliyetle zikretmemiz gerekir.

Vahyin Hz. Peygamber'e aktarılmasında semâ' ve 'arz yöntemlerinin kullanıldığı yukarıda ifade edilmişti. Hz. Peygamber'in de sahabeye Kur'ân'ı öğretirken aynı yöntemleri kullandığı anlaşılmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in, nâzil olan ayetleri ashâbından kadınlara ve erkeklere ayrı ayrı okuduğu haber verilmektedir¹⁴ ki bu durum, semâ' usulünün

⁸ Râğıb Isfehânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2009), 580.

⁹ Isfehânî, *Mufredât*, 580.

¹⁰ Bu okuma biçimi kaynaklarda zikredilen "tahkîk" usulündeki okumaya tekabül etmektedir.

¹¹ Ta'lim kavramını bu şekilde ifade eden yazılı bir kaynağa rastlayamadık.

¹² Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun an Esami'l-Kutub ve'l-Funun* (İstanbul: MEB Yayınları, 1971), 1/353 vd.

¹³ Tecvîd'in mezkûr yönüne dair bir değerlendirme için bk. Ömer Başkan, "Bazı Tecvîd Kaidelerinin Tatbikinde Farklılıklar Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarihten Günümüze Kiraat İlmî -Uluslararası Kiraat Sempozyumu-*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 418.

¹⁴ Muhammed b. Yesâr İbn İshak, *Siyer-i İbn-i İshak - Hz. Muhammed'in Hayatı-*, thk. Muhammed Hamidullah (İstanbul: Düşün Yayınları, 2012), 205.

uygulandığı anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in ashâbının Kur'ân okuyuşunu da dinlediği, hatta Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi çok sevdiği rivayetlere konu olmuştur¹⁵ ki bu da 'arz yönteminin tatbikidir. Gerek münferid gerekse de toplu olarak uygulanan semâ' ve yanı sıra 'arz yöntemleri ile Hz. Peygamber'in, ashabına Kur'ân'ı ta'lim ettirdiği haber verilmiştir.¹⁶ Sahabe de aynı usûl ile kendisinden sonraki nesil olan tâbi'ûna Kur'ân'ı öğretmiş¹⁷ ve asırlarca müteselsilen devam eden ve başarı ile uygulanan bu öğretim biçimi "ta'lim usûlü" adıyla anılarak şifahi literatürdeki yerini almıştır. Netice olarak "ta'lim" adıyla tavsif ettiğimiz usûlün, Kur'ân öğretiminde Hz. Peygamberden itibaren uygulanan semâ' ve 'arz yöntemlerinin beraber kullanımından müteşekkil bir öğretim metodu¹⁸ ve aynı zamanda bu metot çerçevesinde ortaya çıkan, eğitim amacına mebnî bir okuma biçimi olduğunu söyleyebiliriz.

1.1. Kur'ân Öğretiminde Aşamalarında Ta'lim Usûlünün Uygulanma Biçimi

Genel olarak Kur'ân öğretiminin üç sac ayağının bulunduğu ehlince malum bir husustur. Bunlardan ilki belirli sûre ve duaların ezbere okunması suretiyle yapılan ta'lim çalışmasıdır. İkincisi Kur'ân-ı Kerîm'in yüzünden okunmasını içeren ta'lim çalışmasıdır. Üçüncüsü ise tecvîd ilminin nazârî yönünün öğrenilerek, tecvîd kaidelerinin Kur'ân metni üzerinde tespitinin ve uygulamasının yapılmasını sağlayacak çalışmadır. Kur'ân öğretiminde bu üç öğretim cihetinin, birbirini destekleyecek bir orantı ile ilerlemesinin, sağlıklı bir netice elde edebilmek için kaçınılmaz olduğu kanaatindeyiz. Diğer taraftan Kur'ân, manası bilinmeden yapılacak tilavetten dahi ecir hasil olan¹⁹ ve tilavetiyle ta'abbûd olunan bir kitap olmakla beraber, esas amaçlanan şey onun anlaşılıp hayata tatbik edilmesidir. Hâl böyle olunca kâmil bir Kur'ân tilavetinin mümkün olabilmesi için onun içerdiği manalara da vakıf olmak gerekir. Bu bağlamda en azından okunacak kısımların manasına muttali olmak kâmil bir tilavet için kaçınılmazdır. Bu cümleden olmak üzere Kur'ân'ın temsîlî okuma kaideleri olan; ses vurgusu, ref'u savt ve hafd-ı savt²⁰ gibi telaffuz özelliklerini okuyuşa yansıtabilmek için manaya vukûfiyetten başka yol olmadığı açıktır. Öyleyse Kur'ân ta'lim usulünün üçlü sac ayağının üzerinde, Kur'ân'ın anlaşılmasını içeren bir çalışmanın da muhakkak yer alması gerekmektedir. Ancak her açıdan sıhhatli bir ta'lim çalışmasının yapılabilmesi için öncelikle fem-i muhsin bir öğreticinin bulunması gerektiği aşikardır. Çalışmamızın bu aşamasında tecvîd ilminin öğrenilmesi ve fem-i muhsinin ta'lim sürecindeki öneminden başlamak suretiyle, Kur'ân öğretiminde yukarıda zikredilen üç cihetin, ta'lim usulüne bağlı kalınarak, nasıl uygulanabileceğini başlıklar halinde ele almaya çalışacağız.

¹⁵ Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 33 (No. 5050); Müslim, "Salâtu'l-Musâfirîn", 247-248 (No. 800).

¹⁶ Buhârî, "Sucûdu'l-Kur'ân", 8 (No. 1075); Müslim, "Mesâcid", 104 (No. 575).

¹⁷ Kıraat konusunda sahabenin önde gelenlerinden olan ve Dimaşk'taki geniş ders halkasında talebelerine Kur'ân öğrettiği bilinen Ebu'd-Derdâ'nın, Kur'ân öğretiminde aynı usulü uyguladığını rivayetlerden anlamak mümkündür. bk. İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, 1/535.

¹⁸ Ta'lim adıyla tavsif ettiğimiz söz konusu usulün, arz ve sema' uygulamalarından müteşekkil olmakla, bunların fasilasız biçimde uygulanması anlamına gelen "edâ" usulünü de mündemiç olduğu izahtan varestedir.

¹⁹ Müslim, "Salâtu'l-Musâfirîn", 252 (No. 804).

²⁰ Hafız Fikri Aksoy, *Adâb-u Kırrâti'l-Kur'ân* (İstanbul: Din Kültürü Neş., 1970), 27, 33-34.

1.2.1. Tecvîd-Ta'lîm İlişkisi ve Fem-i Muhsin

Tecvîd, Kur'ân'ın doğru okunması için uygulanması gereken kuralları ihtiva eden bir ilimdir. Bu kuralların ilmî bir bütün ifade edecek şekilde toparlanması ilimlerin tedvin edildiği hicrî II. asırdan itibaren başlamışsa²¹ da esasen tecvîd ilmi, uygulama cihetiyle en başından itibaren Cebrâil vahyi getirdiğinde ve Hz. Paygamber de sahabe-i kirama Kur'ân'ı öğrettiğinde var olmuştur. Dilden dile aktarılan bu uygulamalar göz önünde bulundurularak, hicrî II. asırdan itibaren tecvîd kaideleri kitaplara yazılmaya başlanmış ve neticede müstakil bir ilim olarak tecvîd ilmi teşekkül etmiştir. Bu serencamdan anlaşılacağı üzere tecvîdin bir nazarî yönü vardır, bir de amelî yönü vardır. "Nazarî yönünü, isteyen herkes kitaplardan öğrenebilir. Amelî yönü ise daha önemli olup, mutlaka iyi bir hocadan (fem-i muhsin) öğrenilmelidir."²² Nitekim bazı kaynaklarda tecvîd kuralları zikredildikten sonra ilgili tecvîd kaidesinin, mahir üstadların ağzından alınması gerektiği belirtilmiştir.²³ Dahası Hz. Peygamber de "Kur'ân'ı dört kişiden alınız: Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim, Muaz b. Cebel ve Ubey b. Ka'b"²⁴ buyurarak, Kur'ân'ı ehlerinden öğrenmenin önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda tecvîd kaidelerinin uygulamaya geçirilebilmesi ve dolayısıyla gerek semâ' cihetiyle, gerekse de 'arz cihetiyle ta'lîm usûlünün uygulanabilmesi için fem-i muhsin bir üstadın bulunması elzemdir.

Diğer taraftan tecvîd ilminin nazarî yönü bilinmeksizin ta'lîm usûlünü tam olarak uygulamak da mümkün değildir. Esasen ta'lîm usûlü, bilinçli bir okumayı mümkün kılmak için yapılan çalışmadır. Her ne kadar ibtidâî seviyelerde tecvîd ilminin ayrıntılarına vakıf olmadan Kur'ân'ı belli bir ölçüde doğru okumak mümkünse de bilinçli bir okuma düzeyine ulaşmak neredeyse imkansızdır. Bu sebeple özellikle ileri bir seviyede ta'lîm usûlünü uygulayabilmek için teorik zeminin öncelikle pekiştirilmesi ve tecvîdin nazari yönü ayrıntılarıyla ele alınarak bu noktadaki eksikliklerin tamamlanması gerekir. Buradan hareketle şu tespiti de yapmak mümkündür: Fem-i muhsin vasfını taşıyan ve ta'lîm usûlünün uygulayıcısı konumunda olan üstadın, sadece uygulama cihetiyle yetkin olması kâfi olmayıp, aynı zamanda tecvîd ilminin nazarî yönüne de vukûfiyetinin tam olması ve bu bilgileri talebeye aktarma hususunda da mahir olması gereklidir.²⁵ Dolayısıyla tecvîd ilminin amelî yönünün, doğrudan ta'lîm usûlü ile yapılacak uygulamaya müteallik olduğu, ancak nazarî yönünün de bu uygulamaya temel teşkil etmesi bakımından ta'lîm ile doğrudan

²¹ Tecvîd ilmine dair bugün elimizde mevcut olan ilk müstakil eserlerin ortaya çıkışı hicri üçüncü asrın sonu ile dördüncü asrın başlarını bulan bir tarih aralığına sahipse de tecvîde dair bilgilerin, hicrî ikinci asırdan itibaren diğer alanlardaki kaynaklara girdiğini söylemek mümkündür. Özellikle Lügatler ve Arap Dili nahvine dair eserler burada örnek olarak verilebilir. Örnek olarak bk. Ebû Abdurrahmân Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdî Mahzumî-İbrahim es-Sâmerrâî (b.y., ts.), 1/47 vd. Farklı bir örnek için bk. Ebû Bişr Sîbeveyhi 'Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetu Hanci, 1988), 4/431-465. Ayrıca bk. M.Reşit Özbalkıç, "Sîbeveyhi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/131.

²² Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 84.

²³ Abdülfettâh Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (b.y.: Hilal Yay., ts.), 21.

²⁴ Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 8 (No.4999); Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 116-118 (No. 2464).

²⁵ Fem-i muhsin kavramı hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Ali Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, (İstanbul: İfav Yay., 2020), 33 v.d.

ilişkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Dahası fem-i muhsin vasfının, tüm bunları kuşatacak bir yetkinliği içerdiği izahtan varestedir.²⁶

1.2.1.1. Tecvîd Anlatımında Üslup ve Yöntem

Sihhatli bir Kur'ân tilavetinin, sağlam bir teorik alt yapıya dayanacağı muhakkaktır. İbtidâî seviyelerde teorik bilgiye saplanıp kalmamak için tecvîdin ayrıntılarına girilmeden, uygulamaya öncelik verilmesi mümkündür. Ancak özellikle ileri düzeydeki bir ta'lim çalışmasına, tecvîd bilgilerinin ayrıntılı olarak ele alınarak başlanması gerekir. Ancak tecvîd bilgileri sunulurken uygulamadan kopuk olarak, salt bir bilgi aktarımından kaçınmak lazımdır. Çünkü tecvîd ilmi, daha önce ifade edildiği üzere, uygulama hedefine yönelik bir ilimdir. Örneğin harflerin mahreç ve sıfatlarından bahsederken tashîh-i hurûf çalışmaları yapmak; herhangi bir tecvîd kaidesini ele aldıktan sonra Kur'ân metni üzerinde tespit ve uygulama yapmak, anlatılan bilgilerin pratiğe geçirilmesini mümkün kılacaktır. Tecvîd kaideleri anlatılırken konu ile ilgili verilen kısa Arapça tanımlamalara ayrı bir parantez açılmalı ve bu tanımlamalar talebeye öğretilmelidir. Zira hem konu ile ilgili özet bilgiyi sunması, hem de farklı dilde ezberlenen cümlelerin kolay unutulmayacağı ya da unutulsa bile kısa bir tekrarla kolay hatırlanacağı gerçeği, kalıcı bir öğrenmeyi mümkün kılacaktır. Bu cümleden olmak üzere herhangi bir konu ile ilgili olan harfler de (mesela şemsî harfler, kamerî harfler vb.) beyit halinde talebeye ezberletilerek kalıcılık sağlanabilir.

Tecvîd bilgilerinin aktarılmasında ilâhî öğretim metodu olan tedricilik esası da göz ardı edilmemeli, bütün tecvîd konularını bir anda iç içe geçmiş bir şekilde sunmak yerine kolaydan zora, ya da çok kullanılanı az kullanılanı doğru belli bir sıralama ile sunmak gerekir. Bu konuda iyi hazırlanmış bir tecvîd kitabından yararlanılabilir.²⁷

Tecvîd ilminin sunumunda, bu ilmi öğrencilere sevdirecek yöntemler aranmalı, tecvîd konularının sürekli takrir metoduyla sunulması yerine, soru-cevap başta olmak üzere farklı öğretim metodları kullanılarak aktarım yapılmalıdır. Ders anlatımı esnasında kavram haritalarından yararlanılmalı, grup çalışmalarıyla beraber sıkça uygulama yaptırılarak canlı bir öğretim ortamı oluşturulmalıdır. Dahası tecvîd kaidelerinin esasının Hz. Peygamber'e dayandığı sık sık hatırlatılarak, Allah'ın kelamına yakışır bir okuma yapabilmek için tecvîd kaidelerini uygulamanın önemine vurgu yapılmalıdır. "Bütün bunların ötesinde Kur'ân okuma âdâbından bahsedilerek; Kur'ân'ı düzgün okumanın, anlayıp uygulamanın önemi ve değeri anlatılmalı, genel olarak bir Kur'ân sevgisi öğrencilere aşılanmalıdır."²⁸

1.2.2. Ta'lim Usûlünde Ezber Çalışması

Hz. Peygamber en az kitabet kadar Kur'ân'ın hıfzına/ezberlenmesine de önem vermiştir.²⁹ Gerek Hz. Peygamber hayatta iken gerekse de vefat ettikten sonra pek çok

²⁶ Kur'ân öğreticisinde bulunması gereken vasıflar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Adıgüzel, "Kur'ân Öğretim Metodları ve Öğreticilik Vasıfları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Haziran 2003), 201-204.

²⁷ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 56-57.

²⁸ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 57. Ayrıca bk. Nazif Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim?* (İstanbul: DEM Yay., 2016), 51.

²⁹ Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, 31.

sahabinin Kur'ân'ı hıfzettiği rivayetlerde yer almıştır.³⁰ Tarih boyunca da Müslümanlar tarafından hafızlık müessesesi ayakta tutulmuş, her dönemde Kur'ân hafızları yetişmiştir. Diğer taraftan hafız olmasa bile, tilâvetiyle ta'abbûd olunması hasebiyle, her Müslümanın Kur'ân'dan bölümler ezberlemesi bir gerekliliktir. Bu bağlamda günümüzde de Kur'ân öğretiminde, belli bir müfredat dahilinde namaz duaları ve kısa sureler başta olmak üzere, Kur'ân'dan belli başlı çok okunan sûreler ve bölümler ezberlenmektedir.

Ta'lîm usûlünde ezber çalışmasına, öncelikle harf ta'lîmi ile başlanmalıdır. Zira okunacak Kur'ân bölümleri, alfabedeki harflerden müteşekkil olduğuna göre, bu konudaki eksiklikler giderilmeden dua ve sûrelerin okunmasına geçilmemelidir.³¹ Gerek mezkûr tashîh-i hurûf çalışmaları gerekse de dua ve sûrelerin ezberlenmesinde öncelikle semâ' yöntemi, sonra da 'arz yöntemi titizlikle takip edilmelidir. Bu bağlamda öncelikle Kur'ân öğreticisi (fem-i muhsin), ezbere okunacak sûre veya duayı derste öğrencilerine sunarak, semâ' yoluyla öğrenmenin ilk adımını atmalıdır. Bu sunumda muhakkak okunacak bölümlerin manasına değinilmeli, titiz bir okuma yapılmalı ve dahası muhtemel hatalar üzerinde durularak aynı hataların tekrarlanmaması noktasında bir bilinç oluşturulmalıdır. Ezber ta'lîmi muhakkak her öğrenciye münferid bir şekilde yaptırılmalıdır ki buna 'arz yöntemi denilebilir. Her öğrencinin ilgili sure veya duadaki eksikleri/hataları tespit edilmeli ve söz konusu eksikler/hatalar giderilene kadar kontrol edilmelidir. Bu kontrollerin sağlıklı yapılabilmesi için her öğrencinin yazılı bir nüsha ile ezberini okuması ve dersin hocasının da okuma esnasında ortaya çıkan hataları bu nüshaya kaydetmesi/işaretlemesi kolaylık temin edecektir.³² Hatalı telaffuzların fark edildiği ilk okumada düzeltilmesi elzemdir. Bu işlem sonraki okumalara ertelendiği takdirde problemin çözümü yerine ötelenmesi tercih edilmiş olacaktır. Bu sebeple, öğrencide ümitsizlik oluşturmamaya da dikkat ederek, hatalı/eksik telaffuz düzeltilmeden sonraki sûreye/duaya geçilmemelidir.³³

Ders saatlerinin belli bir zaman dilimi ile mukayyet olması ve her öğrenciden münferit ders dinleme faaliyetinin uzun zaman alacak olması, talebenin derse hazırlıklı gelmesini ve en az hata ile ilgili ezberin okunmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple her öğrencinin, ders dışında, ta'lîm açısından kendisinden daha ileride olan bir kimse ile çalışması önem arz etmektedir³⁴ ki bu, ta'lîm geleneğinde kalfalık sistemi çerçevesinde uygulanan bir yöntemdir.

³⁰ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-'İrfân*, çev. Halil Aldemir (İstanbul: Beka Yayınları, 2015), 1/355-356.

³¹ Harf ta'lîmi ile ilgili geniş bilgi için bk. Emrullah Tuncel, "Kur'ân Tedrisatında Harf Taliminin Önemi ve Usûlü", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Ocak 2021), 372-397.

³² Bu işaretlemeleri, her zaman aynı mushafın kullanılması şartıyla, mushaf üzerine kaydetmek de mümkündür. Ancak bu daha çok Kur'ân'ın tamamının hıfzedilmesi noktasında tercih edilmektedir. Yukarıda bahsedilen ve Kur'ân'ın belli surelerinin ezbere ta'lîm ettirilmesini içeren sınırlı çalışmada, okunacak bölümlerin ayrı bir deftere/nüshaya yazılması ve o nüsha ile okuma yapılması tercih edilebilir. Zira böyle bir yöntem, yazarak çalışmayı mümkün kılmakla beraber, muhtemel hataların çok olacağı başlangıç aşamasında mushaf üzerine işaretlemenin zorluğunu da ortadan kaldırmış olacaktır.

³³ Ümitsizlik oluşturmadaki kastımız talebenin ilerleme azmini kırarak ve Kur'ân ta'lîmindeki şevkini söndürecek şekilde devamlı aynı sure veya dua üzerinde çalışmasıdır. Bunun yerine, eğer düzelmeyen bir hata varsa geri dönmek kaydıyla, sırf azim ve iştiağı tazelemek adına kısa süreli olarak sonraki sure veya duaya geçilmesi daha verimli sonuçları ortaya çıkarabilecektir.

³⁴ Nihat Temel, "Kur'ân Talimi ve Hafızlık Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 45.

Okunacak her ezber için bir değerlendirme/puanlama yapılması da kanaatimizce önemlidir. Öğrencinin genel durumundaki iniş ve çıkışların bu değerlendirme çerçevesinde ele alınması, süreç kontrolü yapmayı mümkün kılacaktır. Ölçme ve değerlendirme aşamasında adaletli ve dengeli bir muvazene oluşturulmalı, hata puanı oluşturulurken objektif kriterler belirlenerek her öğrenci için aynı kriterler çerçevesinde değerlendirme yapılmalıdır.

Sonuç olarak; ezberde kemiyet değil, keyfiyet önemlidir. Belirli bir müfredat çerçevesinde planlamalar yapılsa dahi her öğrenciden münferit ders dinlemek ve hataların tespit edilerek düzeltilmesini sağlamak noktasında taviz verilmeden ta'limi sürdürmek öncelikli olmalıdır. Aksi takdirde çok ezber yapılsa dahi doğru bir okuyuş elde edilemediği için Kur'ân ta'liminin amacı gerçekleşmemiş olacaktır.

1.2.3. Ta'lim Usûlünde Yüzünden Okuma Çalışması

Kur'ân tilavetinde başarılı bir seviyeye ulaşmak çok tekrar ve ta'limde tecrübe kazanmakla mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'i yüzünden okuma, Kur'ân derslerinin temeli olarak kabul edilmekte ve baraj olarak düşünülmektedir.³⁵ Yüzünden okumada başarılı olmak için ise öncelikle Kur'ân haflerinin mahreç ve sıfatlarına ve diğer tecvîd kaidelerine uygun, temel bir telaffuz becerisini kazanmak gerekir. Bu sebeple yüzünden okuma çalışması, tashih-i huruf ve ezber ta'limi noktasında kazanılacak tecrübenin üzerine ikame edilmelidir. Aksi takdirde yanlış telaffuzlar, Kur'ân'ı yüzünden okuma esnasında sıklıkla tekrar edilmiş olacaktır. Bunun ötesinde teberrüken yapılan bir yüzünden okuma esnasında hataya düşmemek ancak kelimelere karşı aşinalığın gelişmesiyle mümkün olur. Bu sebeple az da olsa süreklilik arz eden bir çalışma sistemi ile yüzünden okumayı geliştirmeye gayret etmek gerekir.

Ezber ta'liminde olduğu gibi yüzünden okuma çalışmasında da gerek hatalı okuyuşun tespit edilerek düzeltilmesi, gerekse de hataların kayıt altına alınarak takibinin yapılması önem arz etmektedir. Öğrencinin yanlışının alışkanlık haline gelmemesi için erteleme yapmaksızın, hatanın ilk ortaya çıktığı andan itibaren bunun uygulanması isabetli olacaktır. Yüzünden okumadaki temel amaçlardan bir tanesi de teorik olarak öğrenilen tecvîd kaidelerinin pratiğe dönüştürülmesidir. Bu açıdan yüzünden okuma yapılırken, sık sık tecvîd tahlillerine yer verilerek öğrenilen kaidelerin metin üzerinde tespit edilmesi, teorik bilginin pratiğe dönüşmesini sağlayacaktır.

Yüzünden okuma çalışmasında süreç değerlendirmesi yapmak ve Kur'ân talebesinin okuma becerisinin gelişimini takip etmek önemlidir. Kur'ân ta'liminde genel olarak bu noktanın önemi açıktır. Bu doğrultuda, ezber ta'liminde her ezber için bir değerlendirme yapıldığı gibi yüzünden okumanın da değerlendirmesi yapılarak, gelişim sürecinin takibini etkin bir şekilde yapmak faydalı olacaktır.

Her türlü eğitim-öğretim faaliyetinde öğrencinin bilişsel düzeyini göz önünde bulunduran, planlı bir programın bulunması gerektiği temel bir prensiptir. Bu noktadan

³⁵ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 51.

hareketle yüzünden okuma çalışması da talebenin seviyesine uygun olarak önceden belirlenen ve ön çalışmaya imkan tanıyan bir planlama dahilinde yürütülmeli, rastgele ve plansız yapılmamalıdır. Rastgele ve plansız yürütülen bir çalışmadan verimli dönütler almak neredeyse imkansızdır. Bu doğrultuda öğrencinin seviyesine uygun olan ve eksik bulunan konuları tamamlayabilecek muhtevaya sahip olan bölümler önceden tespit edilerek belli bir planlama dahilinde öğrenciye de bildirilmeli ve ön hazırlık yapılmasını mümkün kılacak bir zamanlama ile yüzünden okuma çalışması yapılmalıdır.

Netice olarak; yüzüne okuma çalışmasında, hatalı okuyuşun hemen ilk anda düzeltilerek kaydedilmesi ve sonraki okumalarda takibinin yapılması, her yüzünden okuma faaliyetinin değerlendirilmesi suretiyle öğrencinin gelişiminde süreç takibinin işletilmesi, yüzünden okunacak bölümlerin eksiklikler göz önünde bulundurularak önceden belirlenmesi ve ön çalışmaya müsaade eden bir planlama ile gerçekleştirilmesi gibi prensipler, kanaatimizde başarılı bir yüzünden okuma ta'liminde göz ardı edilmemesi gereken hususlardır.

2. Ta'lim Usûlünün Kur'ân Öğretimindeki Yeri ve Önemi

Kur'ân öğreniminde "ta'lim usûlü" adıyla tarif ettiğimiz yöntem, semâ' ve 'arz yöntemlerini içeren ve bilinçli bir Kur'ân tilavetini hedefleyen metottur. Öncelikle bilinmelidir ki bu yöntemin, Hz. Cebrâil'den Hz. Peygamber'e vahyin aktarılması esnasında kullanılmış olması hasebiyle, menşe' olarak ilahî boyutunun olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber'in, sahabeye Kur'ân öğretirken de aynı metodu kullanmış olması, ta'lim usûlünün aynı zamanda nebevî bir yöntem olduğunu da ifade eder. Bu açıdan bakıldığında ta'lim usûlünün Kur'ân öğretiminde tartışmasız bir yeri olduğu açıktır. Nitekim tarih boyunca da semâ' ve 'arz yöntemiyle Kur'ân öğretimi devam etmiş, nesilden nesile tevarüs eden bu yöntem şifâhî kültürde ta'lim usûlü adıyla anılır olmuştur.³⁶

Ta'lim usûlü, diğer metinlerden farklı olarak Allah kelamı olan Kur'ân'ın, tecvîd kuralları çerçevesinde çok hassas bir şekilde okunmasını hedeflemektedir. Bu hedef Kur'ân tilavetinin keyfiyetini haber veren ayetlerle mütenasip düşmektedir.³⁷ Fem-i muhsin nezaretinde gerçekleşen bu öğrenim biçiminde hatalı okumaya müsamaha gösterilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla Kur'ân, başka hiçbir Arapça metin için söz konusu olmayan; harflerin mahreç ve sıfatlarına, ihfâ, izhar, iklâb ve idğam gibi uygulamalara, farklı med çeşitlerinin muhtelif uzatma mertebelerine ve benzeri Tecvîd ilmine mütealîk hususlara azami dikkat edilerek okunmaktadır. Bunların ötesinde Kur'ân-ı Kerîm'in hakkıyla tilavet edilmesinden kasıt; ilâhî kelâmı lafız, mâna ve hükümlerinin hakkını vererek, temiz kalp ve ağızla, kemâl-i hürmet ve edeple kıraat etmektir; gelişi güzel, baştan savma, bir eğlence gibi yahut şarkı, gazel, roman, hikâye yerine koyarak okumamaktır.³⁸

Sonuç olarak ta'lim usûlü, Kelam-ı İlahî'ye yaraşır bir tilaveti sağlaması itibarıyla yadsınamaz bir önemi haizdir. Diğer taraftan hem vahyin Hz. Peygamber'e ulaşması

³⁶ Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, 31-32.

³⁷ el-Furkân 25/32; el-Müzzemmil 73/4. Ayrıca bk. el-Bakara 2/121.

³⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: DİB Yayınları, 2015), 1/438.

noktasında uygulanmış olması hem de beşer sathında Hz. Peygamber tarafından sahabeye Kur'an öğretilirken aynı usulün (semâ' ve 'arz) takip edilmiş olması, Kur'an öğretiminde ta'lim usûlünün itiraz kabil olmayan bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Lisans Düzeyindeki Kur'an Okuma ve Tecvîd Derslerinde Ta'lim Usûlünün Uygulanmasına Dair Değerlendirmeler

3.1. Kur'an Okuma ve Tecvîd Derslerinde Amaç ve Kapsam

Kur'an ta'limi açısından lisans düzeyi kritik öneme sahiptir. Çünkü lisans düzeyi, genellikle eğitim-öğretimin son aşaması olarak kabul edilmekte, bu aşamadan mezun olan öğrenciler çalışma hayatına geçiş yapmaktadırlar. İlahiyat fakültesi mezunlarının özellikle kamudaki çalışma sahaları düşünüldüğünde de çoğunlukla Kur'an öğretiminde görev almaları söz konusudur. Bu bakımdan Kur'an dersi açısından başarılı bir lisans programının, fem-i muhsin adayı yetiştirme hedefini içermesi gerektiği aşikardır. Bu yüksek hedefle orantılı olarak ülke sathındaki İlahiyat ve İslami İlimler fakültelerinde, "Kur'an Okuma ve Tecvîd" dersi kapsamında dört yıla yayılmış olan bir müfredatla en üst seviyede Kur'an öğretimi yapılmasının amaçlandığı söylenebilir. Bu derslerde genel olarak Kur'an ta'limi; "yüzünden okuma, tecvîd eğitimi, belirlenen sure ve ayetleri ezberden okuma ve ezberden okunan kısımların mealini öğrenmekten müteşekkil bir içerik ile dört ana kategoride yürütülmektedir."³⁹ Ülke sathındaki hemen hemen bütün İlahiyat ve İslâmî İlimler fakültelerinde bu ana başlıklar üzerinde bir mutabakat söz konusu iken, bu başlıkların öncelik sıralaması, yıllara göre dağılımı ve özellikle ezber müfredatının içeriği gibi hususlarda farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda umumun benimsemiş olduğu ezber müfredatının⁴⁰ çerçevesini; öncelikle harf ta'liminden başlamak suretiyle namaz duaları ve Fatıha Sûresinin ta'lim usûlü ile okunması, sonraki aşamada Nâs Sûresinden başlayarak Bürûc Sûresine kadar, (Mushaf tertibinde Nâs Sûresinden geriye doğru giden bir seyirle) ta'lim usûlü ile okunması, sonrasında Bakara Sûresinin ilk beş ayeti, 255. ayeti ve son iki ayetinin, Haşr Sûresinin son üç (veya beş) ayetinin ta'lim usûlü üzere okunması ve son aşamada da Yâsîn, Mülk, Nebe', Fetih, Rahmân ve Hucurât Sûrelerinin ezbere ta'lim usûlü üzere okunması şeklinde çizmek mümkündür. Ancak bu noktada yeknesak bir uygulamadan bahsetmek mümkün değildir. Zira burada sayılan ezber müfredatına, otuzuncu cüzün tamamının yanı sıra Cum'a, Vaki'a, Sâf ve benzeri başka sûreler ile bazı aşr-ı şerif bölümlerinin eklenmesi şeklindeki daha geniş bir müfredatın yer yer uygulandığı görülebilmektedir.⁴¹ Bunun ötesinde tecvîd konularının en başından itibaren anlatılmasının, genel olarak benimsenmiş olduğu söylenebilir. Ancak tecvîd konularının ilk dönemlerde tamamıyla anlatılması ya da dört yıllık müfredata yayılarak ele alınması şeklinde farklı yaklaşımların benimsenmesi söz konusudur. "Kur'an Okuma ve Tecvîd" derslerinde, Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma çalışmasına ayrı bir parantez açmak da

³⁹ Süleyman Kablan, "Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Teknolojik İmkânlar ve Kullanımı". *İlahiyat Akademik Dergisi* 10 (Aralık 2019), 67.

⁴⁰ Bu müfredatın belirlenmesinde, çok okunan surelerin yanı sıra, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tertip etmiş olduğu sınavlarda talep ettiği ezber müfredatının da baz alındığı söylenebilir. Ancak metodik çerçevede bakıldığında, genel olarak kolaydan zora doğru giden bir seyirin takip edildiği çıkarımı da yapılabilir.

⁴¹ Örnek olarak bk. <http://dosya.marmara.edu.tr/ilh/Bultendergi/lisansdersicerikmufredat2014.pdf>

gereklidir. Zira genel kabul o dur ki; yüzünden okumada başarılı olmak ve belirli bir seviyeyi yakalamak en temel başarı kıstası olarak öne çıkmaktadır. Ancak yüzünden okuma çalışmasına ilk dönemlerden itibaren ağırlık vermek ya da ta'limde temel seviye geçildikten sonraki dönemlerde ağırlık vermek noktasında farklı yaklaşımların benimsendiği söylenebilir.

Çalışmamızın bu aşamasında “Kur’ân Okuma ve Tecvîd” derslerinde, ta'lim usûlünün uygulanabilirliğinin imkânı ve bu noktadaki gereklilikler; dersin kapsam, yöntem ve önceliklerinin bu çerçevede belirlenmesi konusu ele alınacak olup, kadim gelenekten ve uzunca sayılabilecek pratik tecrübeden hareketle bu noktadaki önerilere yer verilecektir.

3.2. Kur’ân Okuma ve Tecvîd Derslerinde Ta’lîm Usûlünün Uygulanması

Bu başlık altında, lisans düzeyindeki “Kur’ân Okuma ve Tecvîd” derslerinde ta'lim usûlünün uygulanabilmesi için takip edilmesi gereken aşamalar, yöntem ve teknikler üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Daha önce de ifade edildiği üzere, lisans düzeyinde öncelikle teorik zeminin sağlam bir şekilde oluşturulması, Kur’ân ta'liminde diğer aşamalar için de bir temel teşkil edecektir. Bunun için ayrıntılı bir tecvîd öğretimine ilk dönemden itibaren ağırlık verilmelidir. Anlatılan tecvîd konuları hakkında yeterli örnek ve uygulama çalışmaları yaptırılarak, teori ile pratiğin buluşturulmasına da çalışılmalıdır. Teorik bir zeminin henüz oturmadığı bir aşamada yüzüne okuma çalışmasına ağırlık vermek ya da ezber talimine ağırlık vermek, henüz yeterli bilgi birikimine sahip olmayan bir talebe için verimli olmayacaktır. Tecvid öğretiminde dikkat edilecek hususlara önceki başlıklar altında değinildiği için burada tekrar detaya girilmeyecektir. Ancak lisans düzeyinde bir fem-i muhsin adayı yetiştirme hedefi gözetildiğinde, tecvid konularına yüzeysel olarak değinmenin yeterli olmayacağını altını çizmek gerekir. Dahası öğrenci bu aşamada sadece tecvîd konularını öğrenmekle kalmamalı, bu konuların nasıl sunulması gerektiğini de hocasında gözlemleyebilmelidir.

Lisans düzeyinde ezber ta'limi, genellikle müfredatın büyük kısmını oluşturmaktadır. Ancak temel prensip olarak ezber ta'liminde kemiyetin değil keyfiyetin ön planda olması gerektiğini daha önce zikretmiştik. Bu sebeple ezber müfredatının çok geniş tutulması hedeflenmemeli, bunun yerine ‘arz ve semâ’ yöntemlerinin titizlikle uygulandığı bir ezber ta'liminin gerçekleştirilmesi amaçlanmalıdır.

Öncelikle ezber ta'limine muahakkak harf ta'limi/tashîh-i hurûf çalışması ile başlanması gerekir. Bu çalışmanın da tecvîd öğretimi esnasında harflerin mahreç ve sıfatlarının anlatıldığı başlangıç aşamasında gerçekleştirilmesi, teorik bilgi ile pratiğin buluşturulması açısından yararlı olacaktır. Harf ta'limi bütün Kur’ân öğretimi aşamalarının temeli mesabesinde. Çünkü ilerleyen aşamalardaki tüm uygulamalar bir anlamda bu çalışmanın üzerine bina edilecektir. Bu sebeple harf ta'limine yeterince zaman ayrılmalıdır. Dersin hocası genel olarak harflerin mahreç ve sıfatları üzerinde durduktan sonra her harf hakkında müstakil mahreç ve sıfat çalışmasını yapmalı ve hatalı okuyuşlara değinerek aynı hatalara düşülmemesi için yapılması gerekenler üzerinde durmalıdır ki bu, öğrenciler açısından semâ’ yönteminin gerçekleştirilmesi anlamına gelecektir. Esasen semâ’ aşaması

ile ilgili bu çalışma sadece harf ta'limi için değil, ezber müfredatındaki her bölüm için aynı şekilde yapılmalıdır. Yani dersin hocası, okunacak bölümü öncelikle manasıyla beraber ayrıntılı olarak ele almalı, muhtemel ve çok yapılan hatalar üzerinde durarak bu noktada öğrenciyi bilinçlendirmeli ve nihayet ilk uygulamayı ve örnek okuyuşu öğrenciye sunarak semâ' aşamasını tamamlamalıdır.

Harf ta'liminde ya da diğer ezberlerde toplu çalışma, yani koro usulünün ancak bir ön çalışma yöntemi olabileceğini, nihai olarak her öğrenci açısından harflerin ya da herhangi bir ezberin sıhhatli telaffuzunun gerçekleştirilmesi noktasında en azından kontrol edilebilir, ölçülebilir olmadığını belirtmek gerekir. Bu sebeple hocanın etkili sunumu (semâ') ve belli bir ön çalışmadan sonra her öğrenciye münferid olarak harf ta'limi yaptırmak, diğer ezberleri de aynı şekilde her öğrenciden münferid olarak dinlemek isabetli olacaktır. Bu şekilde ezber ta'limine başlanırken temel olarak şu noktalara da ayrıca dikkat etmek faydalı olacaktır. Harf ta'limi dahil olmak üzere öğrenciden dinlenen her ezberin muhakkak ölçme ve değerlendirmesinin yapılması gerekir. Bu noktada her ezber ile ilgili bir puanlama yapılmalı ve bu puanlama yapılırken objektif kriterler belirlenerek her öğrenci için aynı hata puanı yöntemi işletilmelidir. Böylece öğrenci nezdinde, adaletli bir değerlendirme yapıldığı noktasında tam güven sağlanmalıdır. Böyle hassas ve dengeli bir değerlendirme süreci, verilen puanların izafi olmadığı kanaatini de öğrenci nezdinde pekiştirecektir ki bu kanaatin oluşması, sözlü değerlendirmenin en büyük handikabını da ortadan kaldırmış olacaktır.

Ezber ta'liminde bir diğer önemli nokta da her okumada karşılaşılan hataların muhakkak kayda geçirilmesi/öğrencinin elindeki nüshaya işaretlenmesi ve bu hataların düzeltilmesi noktasında geri dönüt alınmasıdır. Hatalı okuyuşta, hatanın nerede olduğu teorik bilgiden hareketle açık ve net olarak ortaya konulmalı ve bu hatanın nasıl düzeltilmesi gerektiği aynı açıklıkla öğrenciye anlatılmalıdır. Sonraki aşamada da hatanın düzeltilip düzeltilmediği kontrol edilerek nihai bir değerlendirmeye ulaşılmalıdır. Hatalı okuyuşun düzeltilmesi için takip edilecek olan bahsi geçen kontrol uygulaması, ezber ta'liminde can alıcı önemi haiz olan bir uygulamadır. Zira öğrencinin 'arz ettiği her ezber hakkında bu kontrol mekanizması işletilmediği takdirde hatalı okuyuş düzeltilmediği gibi, hatanın tekrar edilerek pekiştirilmesi de söz konusu olacaktır. Bu da hedeflenen doğru okuyuşa ulaşamayacağı anlamına gelecektir.

Lisans düzeyinde Kur'ân ta'limi için önemli bir nokta da öğrenim aşamalarının sıralaması ile alakalıdır. Teorik zeminin öncelikli olarak oluşturulması gerektiğini yukarıda ifade etmiştik. Tecvîd öğretiminin henüz ilk başlıkları olan harflerin mahreçleri ve sıfatları konusyla beraber harf ta'limine başlanmasının, teori ile pratiğin bir araya getirilmesi açısından isabetli olacağı yönündeki değerlendirmemiz çerçevesinde, ezber ta'liminin de bu aşamada başlayacağı anlaşılmış olmaktadır. Ağırlık tecvîd öğretiminde olmakla beraber, harf ta'limi ile başlayıp namaz duaları ve kısa surelerle devam eden bir ezber ta'limine bu başlangıç aşamasında yer verilmesi, teorik bilgi ile pratiğin buluşturulmasını sağlayacak ve verimli bir öğrenme sürecini ortaya çıkaracaktır. Tecvid öğretiminin ilk iki dönem içerisinde tamamlanmasıyla beraber ezber ta'limine ağırlık verilmeli, öğrencinin okuyuş

becerisinin geliştirilmesi ve ta'limde tecrübe kazanması sağlanmalıdır.⁴² Kur'ân öğretiminde yüzünden okuma çalışmasına ise teorik zemin oluşturulduktan ve ezber ta'liminde belli temel beceriler kazanıldıktan sonra ağırlık verilmelidir. Dolayısıyla Kur'ân ta'liminde en başından itibaren yüzüne okumaya ağırlık vermek yerine, özellikle başlangıç aşamasında tashîh-i hurûf, ezber ta'limi ve Tecvîd uygulamalarına ağırlık vermek ve bu mecrada kazanılan tecrübeyi yüzüne okumaya yansıtmaya çalışmak kanaatimizce isabetli olacaktır.

Sonuç

Kur'ân öğretiminde "ta'lim usûlü" adı altında ele aldığımız öğretim metodu, 'arz ve semâ' uygulamaları temeline dayanan nebevî ve hatta ilahî boyutu bulunan bir metottur denilebilir. Zira gerek vahyin Hz. Peygamber'e aktarılması sürecinde gerekse de Hz. Peygamber tarafından sahabeye Kur'ân öğretilirken takip edilen yöntem, 'arz ve semâ' uygulamalarını içeren ta'lim usûlüdür. Bu açıdan bakıldığında ta'lim usulünün, Kur'ân öğretimindeki yeri ve önemi ortaya çıkmaktadır. İşbu önemine binaen Müslümanlar, Kur'ân öğretiminde tarih boyunca ta'lim usûlünü takip etmişler ve hassas bir öğretim sürecini hayata geçirmişlerdir.

Günümüzde farklı kurumların çatısı altında yapılan Kur'ân öğretiminde, modern araç-gereçlerin katkısı ile beraber, temel olarak 'arz ve semâ' uygulamalarını içeren ta'lim usûlünün takip edilmesi, başarının yakalanması için hayati önem arz etmektedir. Bu çerçevede çalışmamızda öncelikle ta'lim usûlünün mahiyeti ve uygulama biçimi ortaya konulduktan sonra, özellikle İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerindeki Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinde, mezkur yöntemin takip edilmesinin imkanı ve gerekliliği noktasında değerlendirmeler serdedilmiştir. Bu bağlamda genel olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır;

1) Kur'ân öğretiminde lisans düzeyi kritik önemi haizdir. Lisans mezunu bir talebenin çalışma sahası düşünüldüğünde, Kur'ân öğretiminde görev alması olması kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple lisans aşamasındaki Kur'ân ta'liminin bir anlamda fem-i muhsin yetiştirme hedefini içermesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan lisans dönemi, ta'lim usûlünün ileri düzeyde bir hassasiyet ve ciddiyetle uygulanması gereken aşama olarak telakki edilmelidir.

2) Lisans düzeyindeki Kur'ân öğretiminde öncelikle ve muhakkak sağlam bir teorik zemin oluşturulmalı, bu bağlamda öğretim sürecinin ilk dönemlerine ileri düzeyde bir tecvîd anlatımı ile başlanmalıdır. Teorik olarak sunulan bilgilerin pratiğe taşınması için başta tashîh-i hurûf çalışmaları olmak üzere ezber ta'limine eş zamanlı olarak yer verilmelidir.

3) Ezber ta'liminde kemiyeti değil keyfiyeti esas alan bir müfredat düzenlemesi yapılmalıdır.

⁴² Bu noktada yukarıda bahsedilen; her öğrenciden münferid ezber dinlenilmesi, hataların kayda geçirilerek geri dönüt alınması ve hassas bir değerlendirmenin yapılması prensiplerine riayet edilmesinin, başarıyı yakalamada hayati öneme sahip noktalar olduğunu tekrar ifade etmekte yarar görmekteyiz.

4) Ezberlenecek bölümler öncelikle dersin hocası tarafından, meali ile beraber etraflıca değerlendirilmeli, muhtemel ve çok yapılan hatalar çerçevesinde ön çalışma yapılmalı ve nihayet örnek okuma ile beraber ta'lîmin semâ' aşaması tamamlanmalıdır.

5) Öğrenci, ta'lîm düzeyi kendisinden ileri olanlara yönlendirilerek ders dışındaki çalışmalar noktasında teşvik edilmelidir.

6) Her öğrencinin okuyuşu münferid olarak dinlenmeli ve ta'lîm usûlünün 'arz aşaması titizlikle yerine getirilmelidir. Bu aşamada dersin hocası tarafından hatalı okuyuş açıkça tespit edilmeli, hatanın nasıl düzeltileceği teorik zemine dayalı olarak sarıh bir şekilde anlatılmalıdır. Söz konusu hatanın, öğrencinin elindeki nüshada kayda geçirilmesi bu aşamadaki en önemli noktalardan biridir. Zira hatanın düzeltilip düzeltilmediğinin kontrol edilmesi ve hatalı okuyuşun bir sonraki aşamaya taşınmaması ta'lîmde hayati öneme sahiptir. Aksi takdirde yapılan hatalar unutulup düzeltilmesi mümkün olmayacak ve tekrar aynı hata ortaya çıkacaktır.

7) Kur'ân ta'lîminde yüzünden okuma çalışmaları noktasında, öğrenci en baştan itibaren düzenli okumalara teşvik edilmelidir. Ancak yüzünden okumaya ağırlık verilmesi, ta'lîmde tecrübe kazanılması gereken ilk aşamalardan sonraki dönemlere bırakılmalıdır. Böylece ta'lîmde kazanılan tecrübenin ilerleyen aşamalarda yüzünden okumaya yansıtılması hedeflenmelidir.

8) Öğrencinin yüzünden veya ezber olarak her 'arz ettiği okuyuş, objektif ve şeffaf kriterlerle puanlanarak değerlendirilmeli ve kayda geçirilerek süreç değerlendirmesi yapılmalıdır.

9) Bahsi geçen uygulamaların uzun zaman alacağı aşıkardır. Mukayyed ders sürecinde bu uygulamaların hayata geçirilebilmesi için sınıf mevcutlarının uygun hale getirilmesine azami gayret gösterilmelidir. Bunun yanı sıra öğrencinin okuyacağı bölümle ilgili ön hazırlığını iyi yapmış olması da zamanın verimli kullanılması açısından hayati önem arz etmektedir.

10) Ta'lim usûlünde, bilinçli bir okumayı ifade eden "Temsîli Okuma" nosyonunun talebeye kazandırılmaya çalışılması -özellikle lisans dönemi gibi ileri düzey sayılabilecek bir safhada- nihâî hedeftir. Bu bağlamda, en azından okunan bölümlerin anlaşılması gerekli olduğu için, bu yöndeki çalışmalar ihmal edilmemelidir. Bunun ötesinde her öğrenciye Kur'ân adabının benimsetilmesi ve genel olarak bir Kur'ân sevgisinin aşılınmaya çalışılması da Kur'ân öğretim sürecinin kemale ermesi için elzemdir.

Kaynakça

- Abdulfettâh Pâluvî. *Zübdetü'l-İrfân*. Y.y.: Hilal Yayınları ts.
- Adıgüzel, Mehmet. "Kur'ân Öğretim Metodları ve Öğreticilik Vasıfları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 193-217.
- Aksoy, Hâfız Fikri. *Âdâb-u Kırâati'l-Kur'ân*. İstanbul: Din Kültürü Neş., 1. Basım, 1970.
- Başkan, Ömer. "Bazı Tecvîd Kaidelerinin Tatbikinde Farklılıklar Üzerine Bir Değerlendirme". *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi -Uluslararası Kıraat Sempozyumu-*. Ankara: DİB Yayınları 2015.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Şâhih*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yay., 7. Basım, 2009.
- Evliya Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. haz. S.A. Kahraman-Yüksel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 5. Basım, 2003.
- İbn İshak, Muhammed b. Yesâr. *Siyer-i İbn-i İshak – Hz. Muhammed'in Hayatı-*. thk. Muhammed Hamidullah. İstanbul. Düşün Yay., 2. Basım, 2012.
- İsfehânî, Râgıb. *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 2009.
- Kâtip Çelebi. *Keşfu'z-Zunun an Esami'l-Kutub ve'l-Funûn*. İstanbul: MebYay., 1971.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1412/1991.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: İfav Yay., 3. Baskı, 2020.
- Şen, Ziya. "Arza ve Mahiyeti", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42(2015), 43-64.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfu İstilahâti'l-funûn ve'l-ulûm*. thk. Muhammed Ali Dahruc. 2 cilt. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1. Basım, 1996.
- Temel, Nihat. "Kur'ân Talimi ve Hafızlık Eğitimi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 35-60.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*. İstanbul: İfav Yay., 3. Baskı, 2013.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX: Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*. İstanbul: İşaret Yay., 1. Basım, 1990.
- Tuncel, Emrullah. "Kur'ân Tedrisatında Harf Taliminin Önemi ve Usûlü". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Ocak 2021), 372-397.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, İstanbul: DİB Yayınları, 2015.
- Yılmaz, Nazif. *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim?*. İstanbul: DEM Yay., 1. Baskı, 2016.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilu'l-İrfân*. çev. Halil Aldemir. 2 cilt. İstanbul: Beka Yayınları, 2015.